

Editorial

Στην εποχή μας, τα δικαιώματα και τα καθήκοντα, τα δύο στοιχεία που συγκροτούν διαχρονικά το υποκείμενο δικαίου, διέρχονται μια ολοένα και βαθύτερη κρίση. Από τη μία, έχει επικρατήσει μια υπερφιλελεύθερη συνταγματική ερμηνεία που απωθεί τα θεμελιώδη καθήκοντα, συρρικνώνοντας το δίκαιο στην προστασία δικαιωμάτων και, μάλιστα, ατομικών. Από την άλλη, τα θεμελιώδη δικαιώματα γίνονται, σε μεγάλο βαθμό πλέον, αντιληπτά όχι ως αυτοσκοπός, αλλά ως απλό μέσο για την εξυπηρέτηση άλλων σκοπών, συχνά εξωσυνταγματικών. Τούτη η λειτουργική μετάλλαξη των θεμελιωδών δικαιωμάτων κορυφώθηκε, πλην όμως δεν προκλήθηκε το πρώτον στο πλαίσιο των πολλαπλών κρίσεων και καταστάσεων ανάγκης των δύο τελευταίων δεκαετιών. Σε ό,τι αφορά ιδίως τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η παραπάνω μετάλλαξη πηγάζει πρωτίστως από την επίδραση του οικονομικού λειτουργισμού του ενωσιακού δικαίου στις εθνικές έννομες τάξεις. Μεταξύ αποσυνταγματοποίησης του εθνικού δικαίου των κρατών μελών και ατελούς συνταγματοποίησης του ενωσιακού δικαίου, η διαδικασία ευρωπαϊκής ενοποίησης εξελίχθηκε, για μεγάλο χρονικό διάστημα, με τέτοιο τρόπο ώστε η αρχή της δοτής αρμοδιότητας των ενωσιακών οργάνων να μην αποτελεί ένα στατικό και αυστηρό πλαίσιο κατανομής σαφών και ιεραρχημένων αρμοδιοτήτων, αλλά ένα δυναμικό και εύπλαστο πλαίσιο ροής αρμοδιοτήτων από τα κράτη μέλη προς την Ένωση, στη βάση της αποτελεσματικής υπεροχής των ενωσιακών *συνταγματικών σκοπών* και της ασθενούς αδράνειας των εθνικών *συνταγματικών ορίων*. Ωστόσο, στις μέρες μας, γίνεται φανερό ότι η παραπάνω εξέλιξη δεν είναι διόλου γραμμική. Ολοένα και συχνότερα, κάποια εθνικά όρια ενισχύονται, ενώ κάποιοι ενωσιακοί σκοποί εξασθενούν, ακολουθώντας την κάμψη της οικονομικής και πολιτικής επιρροής της Ένωσης.

Ο συνδυασμός απώθησης των καθηκόντων και λειτουργικής μετάλλαξης των δικαιωμάτων αποδιοργανώνουν το υποκείμενο δικαίου όχι μόνο ως πολίτη, αλλά και ως άτομο. Στο μέτρο που υλοποιείται ο σχετικός υπερ-σκοπός της ενωσιακής έννομης τάξης και το Κράτος αντικαθίσταται από την ανταγωνιστική Αγορά, ο πολίτης υποκαθίσταται από το άτομο και αποσυντίθεται, όπως μαρτυρούν τόσο η πολυεπίπεδη κρίση αντιπροσώπευσης (βλ. το [Editorial της 2.5.2025](#)) όσο και η εμπορευματοποίηση της ιθαγένειας (βλ. το [Editorial της 20.6.2025](#)). Την ίδια στιγμή, το άτομο έρχεται αντιμέτωπο με τη ρευστοποίηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων του στην οποία οδηγεί ο πολυδιάστατος χαρακτήρας της λειτουργικής μετάλλαξής τους. Τα θεμελιώδη δικαιώματα δεν καλούνται να υπηρετήσουν έναν ενιαίο σταθερό σκοπό. Πίσω από τη μυθολογία της καθολικότητάς τους, η οποία

φέρεται να βασίζεται σε κοινές συνταγματικές παραδόσεις των ευρωπαϊκών κρατών, η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων διασπάται ποικιλότροπα στο πλαίσιο ασύμμετρων συγκρούσεων μεταξύ των μεταβλητών σκοπιμοτήτων που επικρατούν συγκυριακά στα διάφορα κράτη. Αυτή η πολυδιάσπαση υποδηλώνεται εδώ και πολύ καιρό από τη γενικευμένη επίκληση στη νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης του κριτηρίου της «ισοδύναμης προστασίας» των θεμελιωδών δικαιωμάτων, το οποίο εισήχθη με την απόφαση *Solange I* του Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου της Γερμανίας και αναπτύχθηκε με την απόφαση *Bosphorus* του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ). Τα τελευταία χρόνια, όμως, παρατηρείται μια εντεινόμενη επιδείνωση της λειτουργικής απορρύθμισης των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην Ευρώπη, η οποία τείνει να αντικαταστήσει την αρχή της πλέον ευνοϊκής προστασίας τους από τη λογική ενός διαρκώς συρρικνούμενου ελάχιστου κοινού παρανομαστή προστασίας τους. Χαρακτηριστικό δε σύμπτωμα αυτής της επιδείνωσης συνιστά η επιστολή που εξέδωσαν, πριν από ένα περίπου μήνα, εννέα κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης και της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Συγκεκριμένα, στις 22 Μαΐου 2025, η Δανία, η Ιταλία, η Αυστρία, το Βέλγιο, η Τσεχία, η Εσθονία, η Λετονία, η Λιθουανία και η Πολωνία ζήτησαν να ξεκινήσει μια «νέα και ανοιχτόμυαλη συζήτηση» σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο το ΕΔΔΑ ερμηνεύει την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στον τομέα της μεταναστευτικής κρίσης. «Πιστεύουμε», τόνισαν, μεταξύ άλλων, οι ηγέτες των παραπάνω κρατών, «ότι η εξέλιξη της ερμηνείας του Δικαστηρίου έχει, σε ορισμένες περιπτώσεις, περιορίσει την ικανότητά μας να λαμβάνουμε πολιτικές αποφάσεις στις δημοκρατίες μας. [...] Έχουμε δει, για παράδειγμα, υποθέσεις σχετικά με την απέλαση αλλοδαπών εγκληματιών, όπου η ερμηνεία της Σύμβασης οδήγησε στην προστασία των λάθος ατόμων και επέβαλε υπερβολικούς περιορισμούς στην ικανότητα των κρατών να αποφασίζουν ποιον να απελάσουν από το έδαφός τους. Κατά τη γνώμη μας, η ασφάλεια και η προστασία των θυμάτων και της συντριπτικής πλειοψηφίας των νομοταγών πολιτών είναι ένα θεμελιώδες και αποφασιστικό δικαίωμα. Και, κατά γενικό κανόνα, πρέπει να υπερισχύει άλλων παραγόντων.». Οι σοβαρές ανησυχίες που γεννά η παραπάνω επιστολή δεν διασκεδάστηκαν από την άμεση απάντηση του A. Berset, Γενικού Γραμματέα του Συμβουλίου της Ευρώπης, ο οποίος επισήμανε, εκτός των άλλων, ότι «[ο]ι θεσμοί που προστατεύουν τα θεμελιώδη δικαιώματα δεν μπορούν να υποκύπτουν σε πολιτικούς κύκλους. Αν το κάνουν, διατρέχουμε τον κίνδυνο να υπονομεύσουμε τη σταθερότητα την οποία έχουν σχεδιαστεί να διασφαλίζουν».

Απέναντι στη σημερινή εικόνα του απορρυθμισμένου ευρωπαϊκού συνταγματισμού, κάθε προσπάθεια ανασυγκρότησης του κράτους δικαίου προϋποθέτει έναν ειλικρινή αναστοχασμό πάνω στις έννοιες των δικαιωμάτων και των καθηκόντων, καθώς

επίσης πάνω στην εξισορρόπηση μεταξύ συνταγματικών σκοπών και συνταγματικών ορίων.

Αναλύοντας τη διαρκώς αυξανόμενη τάση για λειτουργική μεταστροφή των συνταγματικών δικαιωμάτων, ο Θωμάς Ψήμιας, προτείνει έναν τρόπο ερμηνείας των συνταγματικών ελευθεριών συμβατό με το φιλελεύθερο, δημοκρατικό και κοινωνικό κράτος δικαίου. Ο συγγραφέας επισημαίνει ότι η βέλτιστη προαγωγή των επιμέρους συνταγματικών σκοπών περνά μέσα από την ανανοηματοδότηση της κοινής μας ζωής ως αυταξίας και δεν μπορεί να διασφαλιστεί μακροπρόθεσμα μέσα από έναν «μειλίχιο αυταρχισμό». Η εμπέδωση και εμβάθυνση της κοινωνικής αλληλεγγύης και της δημοκρατικής διαβούλευσης προϋποθέτει τη διμέτωπη σύγκρουση με τον ατομοκεντρικά προσδιορισμένο εαυτό αλλά και με το κρατοκεντρικά προσδιορισμένο καθήκον, συνεπάγεται δε την ανάδυση ενός νέου υποκειμένου δικαιωμάτων και μιας νέας συλλογικής οντότητας. Στον κενό, ολοένα και πιο συμπιεσμένο, χώρο ανάμεσα στον ατομικό ηδονισμό και στον οργανιστικό πατερναλισμό, πάντοτε θα υπάρχει έδαφος να βλαστήσουν αυτόνομες σχέσεις με όρους ίσης ελευθερίας και αμοιβαίας αναγνώρισης των συμπολιτών-συνανθρώπων μας.